

Consensus en de vrije geest (kolom 26)

In de kosmologie bestaan verschillende theorieën over het universum. Dat zijn allemaal theorieën waarin plaats en aard van de aarde centraal staan. Er bestaan minstens vier van dergelijke theorieën. Die wil ik als volgt typeren:

1. De zon draait om de aarde.
2. De aarde draait om de zon.
3. Wij leven niet op de buitenkant van een bol, maar op de binnenkant ervan.
4. De aarde is een plat vlak.

De geschiedenis van deze theorieën is grotendeels bekend. Ptolemeus verdedigde theorie 1. Deze theorie was gedurende de Middeleeuwen toonaangevend. In de Renaissance kwam Copernicus met theorie 2. De derde theorie werd onderzocht door geleerden in Nazi-Duitsland. Over de vierde theorie horen we recentelijk incidenteel spreken.

Het staat buiten kijf dat de theorie van Copernicus toonaangevend is voor de wetenschappelijke consensus. Ook vandaag nog. Geen zinnig mens twijfelt daar eigenlijk aan. Ook ik niet. Toch kun je niet zeggen dat de theorie van Copernicus "waar" is. Daar is een heel eenvoudige reden voor. We weten namelijk nooit zeker of we alle relevante feiten hebben geobserveerd. Het is altijd mogelijk dat zich nieuwe feiten aandienen op grond waarvan een andere theorie aannemelijker wordt. Onze onwetendheid betreft zowel de aard, het aantal als de complexiteit van deze onvoorziene feiten.

Het beslissende criterium voor ons begrip "waarheid" is eigenlijk niet veel meer dan Ockham's scheermes. Dat scheermes snijdt alle overbodige franje weg en geeft die theorie het voordeel van de twijfel die op de eenvoudigste manier alle bekende feiten beschrijft. Ockham's scheermes leidt dus in het beste geval tot een theorie die we voor waar aannemen. Maar die "aanne" maakt de theorie nog niet waar. De katholieke kerk heeft er tweehonderd jaar over gedaan om Copernicus te accepteren, en nog steeds zouden nieuwe feiten Copernicus onderuit kunnen halen. Het is daarom goed om in zijn algemeenheid over alle vier de theorieën het volgende op te merken:

1. Voor elk van de vier theorieën geldt dat ze overeenkomen met onze belevingswereld. De beslissende verschillen tussen deze theorieën zijn namelijk gebaseerd op feiten die niet met het blote oog zijn waar te nemen, daarvoor zijn speciale instrumenten nodig.

2. De typering hierboven behoeven natuurlijk gedetailleerde aanvulling. Het is mogelijk dat sommige van deze theorieën dan niet zo erg blijken te verschillen van andere of er zelfs mee samen vallen.
3. Voor elk van de vier theorieën zijn er specifieke verschijnselen die beter worden beschreven door een van de andere theorieën.
4. Voor elk van de vier theorieën geldt dat er zich verschijnselen kunnen aandienen op grond waarvan een van de andere theorieën een eenvoudiger beschrijving van alle bekende feiten geeft.
5. Voor elk van de vier theorieën kan een wiskundig model worden opgesteld dat de bekende verschijnselen beschrijft.

Enkele opmerkingen bij deze vijf punten.

1. Voor de niet ingewijde leek zouden eigenlijk alleen de punten drie en vijf twijfelachtig kunnen zijn. De andere drie punten zijn zelfevident, wat betekent dat het niet meer dan logische constatering is.
2. Onder hun vele conflicterende theorieën hadden de oude Grieken al een heliocentrisch wereldbeeld, beschreven door Aristarchus van Samos. Mogelijk dat Copernicus eveneens op grond van louter theoretische overwegingen op zijn theorie kwam. De waarnemingen die zijn theorie bevestigden werden pas ná hem gedaan door Johannes Kepler.
3. Het werelddeel Antarctica werd pas in 1820 ontdekt. Kennelijk was dit het verst verwijderd van de bewoonde wereld. Tussen 1939 en 1943 stuurden de Duitsers vele vliegtuigen, schepen en onderzeeërs naar Antarctica, waarvan slechts ongeveer de helft terugkeerde. Van admiraal Doenitz zijn daarover merkwaardige uitspraken bewaard, zoals: "Mijn onderzeeërs hebben een waar paradijs op aarde gevonden". In 1946 bezoekt het Amerikaanse leger onder leiding van admiraal Richard E. Byrd het gebied, wederom met groot materieel. Hij zou over het gebied hebben gevlogen. Maar waar hij precies vloog is onduidelijk. Mogelijk vloog hij alleen langs de kust. Er wordt wel gezegd dat er nog nooit iemand over de Zuidpool is gevlogen. Die Zuidpool zou daarmee een louter theoretisch concept kunnen blijken te zijn dat voortvloeit uit de theorie dat de aarde een bol is. Ook Byrd deed vreemde uitspraken over dit gebied.

Het gaat er mij niet om een pleidooi te houden voor de theorie van de platte aarde, of voor om het even welke andere theorie. Waar het mij om gaat is om te laten zien dat wij domweg niet weten welk van al die theorieën de waarheid vertegenwoordigt. Dat is niet relativistisch, maar realistisch. We weten het namelijk niet. Het belang van dit feit kan niet genoeg onderstreept worden. Het weten van het niet-weten is de basis van wijsheid. Dat was de belangrijkste les

van Socrates en dus van de Westerse filosofie. Dat is ook wat ik in de psalmen lees: *initium sapientiae est timor Domini*. De vreze des Heren is het begin van de wijsheid; het inzicht namelijk dat jouw kennis niets voorstelt vergeleken met de goddelijke kennis. Als Descartes zegt dat hij overal aan kan twijfelen, maar al twijfelende niet meer aan die twijfel zelf kan twijfelen, hoor ik daar hetzelfde. In wezen is alles twijfelachtig behalve het bewustzijn. Was dat ook niet precies waar het orakel van Delphi toe opriep met de spreuk: "ken u zelf"? Denk goed na wat je allemaal zeker weet. Het weten van het niet-weten leidt tot het stellen van vragen en staat daarmee in het hart van de menselijke existentie. Door "aannemelijk" te vertalen naar "waar", verliezen we dit cruciale punt uit het oog en begeven we ons op een gevaarlijk hellend vlak van schijnzekerheid waarbij het stellen van vragen niet meer gewenst is; schijnzekerheid die mogelijk wordt gemanipuleerd door tegenstrijdige belangen en ons fataal zou kunnen worden.

We moeten daarom constateren dat "consensus" geen wetenschapsfilosofisch begrip kan zijn. Consensus is een begrip dat thuishoort in de sociologie of de massapsychologie. Consensus kan nooit een criterium voor waarheid zijn, om de eenvoudige reden dat ook de groep zich kan vergissen of zaken over het hoofd kan zien. Vrijwel alle vooruitgang in de wetenschap is erop gebaseerd dat iemand verder keek dan de consensus.

Evenmin kan consensus het doel van de wetenschap zijn. Het doel van de wetenschap is groeiend inzicht. Inzicht is een dynamisch begrip. Consensus is een statisch begrip. Consensus is de dood in de pot. Je kunt een carrière bouwen op consensus. Dat is dan ook wat je vele zogenoemde wetenschappers ziet doen. Je kunt geen carrière bouwen op groeiend inzicht. Helaas moeten we constateren dat de wetenschap steeds meer een corrupt bedrijf is geworden, waar geldstromen de uitkomst van het onderzoek bepalen. Dat is verraad aan de wetenschap. Men spreekt niet voor niets over de crisis in de wetenschap, daarbij met name wijzend op het gebrek aan reproduceerbaarheid van de bevindingen in medische studies (zie John Ioannidis in 2005).

Laten we ons van de kosmologie eens tot de virologie wenden, en naar het al dan niet bestaan van virussen. Sommige mensen noemen mij een dwaas omdat ik geneigd ben te denken dat virussen helemaal niet bestaan. Ik daarentegen noem mensen dwaas die denken dat virussen wel degelijk bestaan "omdat" dat nu eenmaal de consensus in de wetenschap is.

Het zou duidelijk moeten zijn dat het criterium voor het al dan niet bestaan van virussen nooit "consensus" kan zijn. Wat telt zijn de argumenten die worden aangevoerd voor het al dan niet bestaan van virussen. En dan wordt het interessant. Want het ontbreekt de meeste mensen domweg aan de relevante kennis om daar iets zinnigs over te kunnen zeggen. Dat geldt ook voor mij. Men neemt dan gemakshalve maar aan dat virussen bestaan. Iedereen heeft het er immers over. Dat is legitiem, maar die aanname kan niet overgaan tot existentiële claims. Dat gaat de kennis van de meesten namelijk ver te boven. Dat geldt ook voor mij. Maar ook ik heb redenen voor mijn aanname dat virussen niet bestaan. Ik heb diverse, in mijn ogen betrouwbare en zeer kundige mensen daarvoor plausibele argumenten horen aandragen. Niettemin kan ik die argumenten niet reproduceren. Ook ik kan hier dus niet zo ver gaan om existentiële claims te maken. Daarmee is mijn vermoeden dat virussen niet bestaan echter nog niet dwaas.

Net als het copernicaans wereldbeeld is het bestaan van virussen voor de meeste mensen niet meer dan een aanname. Dan zegt men: maar al die duizenden zeer intelligente virologen zijn toch niet gek. Nee, dat beweer ik ook niet. Wat ik wel zou willen beweren is dat de praktische toepasbaarheid van de virustheorie geen bewijs is voor het bestaan van virussen. Die theorie zou ook bruikbaar kunnen zijn zonder het bestaan van virussen. Net zo min is de praktische toepasbaarheid van de Newtoniaanse mechanica een bewijs voor de "waarheid" van Newton's theorie. Sterker, Newton is al lang ingehaald door Einstein, en toch zijn bouwkunde en werktuigbouwkunde nog steeds gebaseerd op Newton en niet op Einstein.

Het is niet mijn bedoeling om een beslissende keuze te maken uit de diverse theorieën. Waar het mij om gaat is om te laten zien dat "consensus" een zeer gevaarlijk begrip is. We zouden moeten leren ons te matigen in ons oordeel en de vreze des Heren voor ogen proberen te houden; ons te beperken tot wat we werkelijk zeker weten en onze geest de vrijheid te geven om alle mogelijke gedachten met elkaar te vergelijken. Dat is een grote opgave. Dat geldt niet alleen voor de virologie, dat is binnen de kosmologie en de klimaatwetenschap exact zo. Dat is ook een goede reden om alert te zijn op geldstromen en vragen te stellen over de redenen om bepaald onderzoek te financieren en ander onderzoek niet.

Menigeen duwt mij op grond van dergelijke gedachten graag in de hoek der "complotdenkers". Onlangs stuurde iemand mij een complotdriehoek waarin tientallen complottheorieën werden verdeeld over vijf categorieën; van waar

gebeurd tot haatzaaiend en antisemitisch. Mijn theorieën 3 en 4 stonden warempel in de gevaarlijkste categorie. De theorie over de moord op John F. Kennedy stond in categorie 2: er zijn vragen. Toch was precies die theorie in 1967 voor de CIA aanleiding om met haar memo 1035-960 het begrip complottheorie op de kaart te zetten.

De belangrijkste complottheorieën zijn in de driehoek overigens niet te vinden. Een van de theorieën luidt weliswaar dat kerosine geen stalen kolommen kan smelten. Maar de algemene theorie dat de aanslagen van 11 september 2001 niet zijn gepleegd door negentien moslimterroristen staat er niet bij. Ook vinden we de kreet "anti-vaxxers", maar de theorie dat het verdienmodel van de farmaceutische industrie is gebaseerd op het ziek maken van mensen komt niet voor, evenmin als het idee dat de allopathische geneeskunde een eenzijdige misvatting is. Het begrip complottheorie is helaas een krachtig wapen geworden om andersdenkende weg te zetten als idioten en de consensus tot autoriteit te verheffen. Dat is zeer gevaarlijk. Net zo min als consensus is complottheorie immers een wetenschapsfilosofisch begrip. Het is niets anders dan psychologische manipulatie.

Uit het feit dat consensus geen criterium voor waarheid kan zijn, en niet het doel van de wetenschap, volgt vanzelf dat consensus meestal verdacht is. Daaruit zou op zijn beurt moeten volgen dat vrijwel elke "complottheorie" de moeite waard is om nader te onderzoeken. Als er sprake is van consensus, dan is er meestal iets anders dominant dan waarheid. Dat kan soms heel onschuldig zijn, b.v. de afspraak om rechts te rijden, waar andere landen juist links rijden. Je moet nu eenmaal wat afspreken. Daar zijn geen waarheidspretenties voor nodig. Maar met die pretenties groeien ook de bedenkingen en de belangenverstrengelingen.

Consensus is meestal gebaseerd op halve waarheden en propaganda. En hoewel er heus allerlei absurde complottheorieën in omloop zijn, geldt in principe dat ze het onderzoeken meer dan waard zijn. Dat is goed voor de creativiteit van de geest. Daar bloeit hij van op. Misschien is dat de belangrijkste les die wij van de oude Grieken moesten leren.

Geert Maessen, <http://www.gregoriana.nl/>

PS In mijn expertise, het gregoriaans, is iedereen er sinds de eeuwwisseling van overtuigd dat de semiologische uitvoeringspraktijk de beste benadering is van de praktijk in de tiende eeuw. Er zijn dus cursussen, cd's, boeken etc, die dat

allemaal uitwerken. In feite is de semiologie door een monnik van het gerenomeerde klooster van Solesmes op de kaart gezet en van daaruit gepropageerd, intussen bijgestaan door dochterorganisaties in Duitsland, Italië, Spanje en elders. Het alternatief, het mensuralisme, is nooit gepropageerd. Enkele individuen hebben daar argumenten voor aangevoerd en slechts enkele koren hebben daar iets mee gedaan. De consensus heeft het mensuralisme een natuurlijke dood laten sterven. Toch heeft het mensuralisme m.i. betere papieren dan de semiologie. Dat is een kwestie van argumentatie. Dat laat Jan van Biezen heel duidelijk zien. Van Biezen brengt de semiologie om zeep op grond van haar eigen uitgangspunten en voegt er bovendien vele argumenten aan toe ontleend aan verwante tradities. Alleen enkele creatieve en onafhankelijke geesten zien dat, zoals b.v. Luca Ricossa. De goegemeente loopt achter de massa aan. Ik doe geen van beide, ik volg mijn eigen weg. Ik ben niet muzikaal genoeg, of misschien te lui, om het mensuralisme goed in mijn systeem te krijgen. Toch heeft Van Biezen m.i. gelijk, niet de kudde die achter de semiologie aanloopt. De semiologie is een marketingproduct, het resultaat van halve waarheden en propaganda.